

Oswald Balzer

Przegląd palatynatów polskich w czasie panowania Piastów

Opracowanie redakcyjne Artur Lis

Oswald Marian Balzer (1858-1933). Fotografia za: Pisma pośmiertne Oswalda Balzera. T. 1.

Źródło: <https://rcin.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/27188?id=27188>

(domena publiczna)

Oswald Balzer

Przegląd
palatynatów polskich
w czasie
panowania Piastów

Opracowanie redakcyjne Artur Lis

Sandomierz 2020

Opracowanie redakcyjne
dr Artur Lis

Recenzenci
prof. dr hab. Czesław Deptuła,
dr hab. Marek Bielecki

Projekt okładki, redakcja techniczna
Rafał Podleśny

Copyright 2020 by Artur Lis

Druk i oprawa, dystrybucja
Wydawnictwo ARMORYKA
ul. Krucza 16
27-600 Sandomierz
<http://www.armoryka.pl/>

ISBN 978-83-7639-213-4

Spis treści

<i>Nota edytorska</i>		7
<i>Oswald Marian Balzer (1858-1933)</i>		11
<i>Przegląd palatynów</i>		17
<i>Sieciech</i>		19
<i>Skarbimir</i>		25
<i>Piotr Włostowic</i>		31
<i>Wszebór</i>		35
<i>Wybór publikacji Oswalda Balzera</i>		41
<i>Wykaz ilustracji</i>		47

Nota edytorska

I

Nota edytorska

Edycję artykułu Oswalda Balzera przygotowano na podstawie trzeciego tomu Pism pośmiertnych, który ukazał się we Lwowie w 1937 r. (s. 229–242). Pierwodruk oparto na rękopisie, wzmianka o tym znajduje się na końcu tekstu. Jest to jedyny przekaz *Przeglądu palatynatów polskich w czasie panowania Piastów*.

Tekst ostrożnie zmodernizowano w zakresie ortografii i interpunkcji. Uswópcześniono pisownię „joty” oddawanej przez „j” i „y” (np. decyzyi, restytucya, instytucyi, funkcyę, tradycyi, negocycacyach, informacyj, kombinacyą, akcyi, Zbygniewa, Maryą). Wprowadzono rozdzielną pisownię „nie” z czasownikami (niema), przysłówkami (nietylko), łączną z imiesłowami (nie nadający); rozłącznie zapisano formy: pozatem, przedewszystkiem. Pod względem fleksji modernizacji poddano końcówki narzędnika i miejscownika liczby pojedynczej przymiotników rodzaju nijakiego oraz liczby mnogiej przymiotników rodzaju niemęskoosobowego (uprzedniem ustąpieniem, zwykłemi odmianami stylistycznymi czy drobnymi rzeczowemi, potrzeba jego ustąpienia stawała się coraz pilniejszą). Pozostawiono archaizmy (przydaje, tedy, przeto, przeziera, dzierzył, zdarzona sposobność, nań, wszelako), nie ingerowano także w sformułowania „jako palatyn da się stwierdzić Piotr”, „Piotr wyraźnie jeszcze poświadczony jest jako palatyn”.

Zmieniono jedynie przymiotnik „poczęta” na „rozpoczęta” ze względu na inne dziś znaczenie tego wyrazu. Rozpisano skróty: ok., „r.” (gdy słowo „rok” znajdowało się przed datą) i „w.” (wiek). Zwroty łacińskie ujęto w cudzysłów, zastosowano kursywę dla tytułów, nadużywany średnik zmieniono na przecinek.

Modernizacji wymagał system odsyłaczy przypisów. W artykule na każdej stronie oznaczano przypisy cyframi arabskimi od „1”, co należało zmienić na ciągłą numerację. Rozpisano oznaczone skrótami zapisy bibliograficzne (pierwszy pełny zapis, kolejne skrócone), uzupełniono opisy o inicjał imienia, pełen tytuł oraz miejsce i rok wydania publikacji, dodane elementy umieszczając w nawiasach kwadratowych. Zastosowano zapis przecinkowy. W wypadku często powtarzających się pozycji wprowadzono skróty, oparte na autorskich.

Oswald Marian Balzer
(1858-1933)

II

Oswald Balzer – historyk, profesor Uniwersytetu Lwowskiego. Fotografia portretowa – dokumenta publiczna: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/5931281/obiekty/329024>

Oswald Marian Balzer (1858-1933)

Oswald Marian Balzer (1858-1933), urodził się 23 stycznia 1858 roku w Chodorowie, syn Franciszka i Antoniny z Klossów. W latach 1879-1881 studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu we Lwowie, zajmując się głównie historią Polski pod kierownictwem Ksawerego Liskego; z kolei w latach 1881-1882 pobierał nauki na Uniwersytecie Jagiellońskim uczęszczając na seminarium prawa polskiego prof. Michała Bobrzyńskiego. W 1883 roku wyjechał na stypendium do Berlina, w tym też roku uzyskał doktorat z prawa w Krakowie; w 1885 roku habilitował się na Uniwersytecie Lwowskim na podstawie pracy *Geneza Trybunału Koronnego*; w roku 1887 został mianowany profesorem nadzwyczajnym, a w 1890 zwyczajnym prawa polskiego. Przez całe życie Balzer związany był z Uniwersytetem Lwowskim, gdzie dwukrotnie pełnił funkcję dziekana wydziału prawa w latach 1892-1893 i 1913-1914, a także godność rektora w 1895-1896. Od 1891 roku był dyrektorem Archiwum Krajowego Akt Grodzkich i Ziemskich we Lwowie¹.

¹ Balzer Oswald Marian (1858-1933) [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. I, Kraków 1935, s. 245-248.

Profesor Balzer był kreatorem środowiska lwowskich historyków prawa. Mówiąc o lwowskim środowisku historycznoprawnym, trzeba mieć na uwadze grupę uczniów Oswalda Balzera oraz grono jego współpracowników: Przemysława Dąbkowskiego, Ludwika Ehrlicha, Zbigniewa Pazdro, Władysława Semkowicza, Tadeusza Silnickiego, Alojzego Winiarza, Leona Halbana, Michała Wyszyńskiego, Jana Loho-Sobolewskiego, Jana Adamusa, Wojciecha Hejnosza, Zygmunta Wojciechowskiego, Zdzisława Dębickiego, Karola Maleczyńskiego oraz jedynej kobiety w tym zespole – Heleny Polackówny. Oprócz tej grupy można wyróżnić osoby, z którymi Balzer był związany z racji pracy wykonywanej na uniwersytecie oraz wspólnych zainteresowań badawczych, co najczęściej przekładało się na relacje przyjacielskie. Do tego grona należy zaliczyć m.in. Władysława Abrahama, Ernesta Tilla, Marcelego Chlamtacza czy Leona Pinińskiego. Wszyscy oni uczestniczyli w seminariach naukowych Balzera, a następnie kontynuowali działalność dydaktyczną i naukową. Osobowość lwowskiego uczonego ukształtowała ich jako późniejszych przedstawicieli nauki².

Warto przypomnieć głośną sprawę obrony przez Oswalda Balzera praw do Morskiego Oka. Pozytywne rozstrzygnięcie problemu dotyczącego terytoriów należących do polskiego społeczeństwa spowodowało, że Balzer zyskał miano bohatera narodowego. W 1921 roku jako pierwszy przedstawiciel nauki, odznaczony został Orderem Orła Białego.

Do niewątpliwych zasług lwowskiej szkoły historycznoprawnej należy bogata objętościowo i cenna pod względem merytorycznym działalność wydawnicza. Sztandarowe okazało się wydawnictwo *Corpus Iuris Polonici*, które było efektem wspólnej pracy uczniów Balzera. Oparta na źródłach praca naukowa Balzera i jego uczniów nie traci na znaczeniu i mimo, iż w świetle współczesnej nauki jej

² M. Pyter, *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.

wyniki są anachroniczne, to są przywoływane, jako przykład badań pionierskich³.

Oswald Marian Balzer zmarł 11 stycznia 1933 roku i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie.

³ Z licznych prac Oswalda Mariana Balzera warto wymienić m.in.: *Genealogia Piastów*, Kraków 1895; *Geneza Trybunału Koronnego*, Warszawa 1886; *Hipoteka w dawnym ustawodawstwie polskim*, Lwów 1888; *Historia ustroju Polski. Skrypt wykładów uniwersyteckich*, Lwów 1896; *Królestwo Polskie*, t. 1-3, Lwów 1919; *Nauka uniwersytecka a kolejność studiów w uniwersyteckiej nauce prawa*, Warszawa 1921; *O Morskie Oko. Wywód praw polskich przed sądem polubownym w Grazu*, Lwów 1906; *O następstwie tronu w Polsce*, Lwów 1897; *Rewizja teorii o pierwotnym osadnictwie w Polsce*, „Kwartalnik Historyczny” 12(1898), z. 1, s. 21-32; *Skarbiec i Archiwum koronne w dobie przedjagiellońskiej*, Lwów 1917; *Studium o Kadłubku*, cz. 1-2, [w:] *tegoż, Pisma pośmiertne*, t. I-II Lwów 1934-1935; *Walka o tron krakowski*, Kraków 1894; *W obronie historiografii naszej*, [w:] *Historycy o historii*, oprac. M. Serejski, t. I, Warszawa 1963, s. 370-377; *W sprawie reformy nauki prawa w uniwersytetach polskich*, „Przegląd Prawa i Administracji” 46(1919), s. 1-14; *W sprawie zamierzonego wydawnictwa Corpus iuris Polonici mediiaevi*, „Kwartalnik Historyczny” 5(1891), s. 49-82; *Z zagadnień ustrojowych Polski*, Warszawa 1985.

Przeгляд palatynów

III

Denar Sieciecha z krzyżem – domena publiczna: By Gabinet Numizmatyczny Damian Marciniak -
Praca własna, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=78061821>

SIECIECH

Wojewoda ogólnopolski (1090 – 1100) za: *Anonima* tzw. *Galla kronika, czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. K. Maleczyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica, series nova*, t. II, Kraków 1952, ks. II rozdz. 1 i 16; J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku* (Część IV B. *Dwa Możliwośći – starzy i nowi*), [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. XII, red. S. Górczyński, Warszawa 2012, s. 29; J. Kurtyka, *Sieciech (2 poł. XI w.) palatyn (wojewoda) polski, najwyższy dostojnik Władysława Hermana, przodek możnowładczego rodu Toporów*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 36, z. 151, Warszawa-Kraków 1996, s. 495-509; A. Krawiec, *Król bez korony. Władysław I Herman książę polski*, Warszawa 2014; K. Benyskiewicz, *Władysław Herman. Książę polski (1079-1102)*, Kraków 2014.

Protoplasta Toporów - Sieciech miał synów Andrzeja i Sulisława (Sułka) Zob. J. Kurtyka, *Tęczyńscy – studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 33- 53, tabl. I (Wspólnota rodowa Toporów w XII – XIII w.); G. Klimecka, *Ród potomków Sieciecha w wiekach XII i XIII*, „Studia Źródłoznawcze” 28(1983), s. 51-68⁴.

⁴ Nota Artur Lis.

Najstarsze wiadomości o palatynach i palatynie polskim spotykamy w *Kronice* Galla, a i tutaj mieszczą się one dopiero w opowieści zdarzeń z końcowych lat panowania Włodzisława Hermana, tudzież dalszego, *Kroniką* objętego okresu rządów Bolesława Krzywoustego. Jako pierwszy w szeregu palatynów występuje tu Sieciech, osobistość, której przypadło zaciężać bardzo silnie na przebiegu wypadków z końca XI wieku. Nietatowane, jak wszędzie indziej w *Kronice*, szczegóły opowieści Gallowej o tym dostojniku, dadzą się, na podstawie innych wskazówek, oświetlić przynajmniej częściowo i w przybliżeniu pod względem chronologicznym. Wzmianka, że w chwili, kiedy Zbigniewa wysyłano na naukę do Saksonii, palatyn Sieciech dopuszczał się wielu nadużyć i okrucieństw⁵, wskazuje na czas po roku 1087⁶. Pozatym wspomniany tu jest Sieciech w charakterze palatyna jako rozdawca urzędów na Pomorzu⁷, tuż przed opisem wyprawy pomorskiej, przypadającej na rok 1091⁸, jako pośredni sprawca buntu wrocławskiego z roku 1093, wywołanego jego uciskiem i bezwzględnością⁹, oraz jako wódz w czasie wyprawy morawskiej¹⁰, na ten sam rok, jak się zdaje, przypadającej¹¹; opisane są w dalszym ciągu jego wicherzenia przeciw obu synom Hermana, w następstwie których zbuntowali się przeciwko ojcu i zgromadziwszy przeciwko niemu siły zbrojne pod Żarnowcem, zmusili go ostatecznie do usunięcia Sieciecha z godności palatyna¹²; stać się to miało około roku 1108 czy między rokiem 1108 a 1110¹³. Przydaje tu jeszcze Gall, że Sieciech, mimo

⁵ Galli[Anonimi]Chronicon, [w:] [Fontes rerum Polonicarum in usum scholarum, red. L. Finkel i S. Kętrzyński, t.1, Lwów 1899], s. 45. [Dalej jako GalliChron.]. Według tego wydania przytoczone wszystkie dalsze cytaty z Galla.

⁶ Por. O. Balzer, *Geneal[ogia] Piastów*, [Kraków 1895], s. 115.

⁷ Galli Chron., s. 43.

⁸ R. Roepell, *Gesch[ichte] Pol[ens]*, Bd.I, [Hamburg 1840], s. 211. [Dalej jako *Gesch. Pol.*]

⁹ GalliChron., s. 46, 47; co do daty por. *Gesch. Pol.*, s. 214.

¹⁰ GalliChron., s. 50.

¹¹ Por. *Gesch. Pol.*, s. 217.

¹² GalliChron., s. 52–55.

¹³ Pierwsza data u R. Roepella (*Gesch. Pol.*, s. 224, przyp. 30), drugą przyjmuje S. Zakrzewski, *Okres do schyłku XII w.* [w:] [tegoż, *Historia polityczna Polski, cz. 1, Wieki*

sprzeciw Hermana, pod naciskiem obu jego synów, zesłany został na wygnanie, z którego wprawdzie wrócił kiedyś później, ale dawniejszej władzy już nie odzyskał¹⁴.

W świetle wiadomości Gallowych palatynat Sieciecha zamknąć tedy należy w granicach lat 1088/91–1098/100. Oczywiście nie przesądza ta rzecz kwestii, kiedy właściwie Sieciech palatynat ten otrzymał. Mogło się to stać na jakiś, chociażby dłuższy czas przed wskazaną początkową granicą; a poprzeć można to zapatrywanie, wskazując na okoliczność, że w pierwszych zaraz wzmiankach Galla o Sieciechu ujawnia się już rozwinięta na szeroki rozmiar, widocznie nie od wczoraj dopiero rozpoczęta działalność tego dostojnika. Byłaby nawet pokusa początki jego palatynatu cofnąć w czasy znacznie odleglejsze od wypadków opowiedzianych przez Galla. *Kronika węgiersko-polska*, opisując przygotowania na dworze Bolesława Szczodrego tuż przed wyprawą węgierską celem przywrócenia na tron bawiącego w Polsce (wraz z braćmi) Beli I, wspomina najpierw o naradach wielmożów polskich z wygnańcami, pośród których wymienia z osobna Sieciecha, tym razem bez bliższego określenia jego stanowiska¹⁵; zaraz zaś potem, po stwierdzeniu zapadłej decyzji, dodaje: „duxvero (Szczodry) cum palatinosuoSethechonomine ...bellumingensindixit”¹⁶. Wyprawa węgierska i restytucja Beli przypada na rok 1061¹⁷, wynikałoby stąd, że Sieciech, jak później u Hermana, tak wtedy u Szczodrego piastował już dostojenstwo palatyna. Dostojenstwo to spoczywałoby zatem w jego rękach lat conajmniej około 40 (1061–1098/100): rzecz w oderwaniu możliwa, ale bądź co bądź sama przez się, ze względu na przydługi czas trwania, nasuwająca poważne wątpliwości. Wiąza się z tym *średnie*, Kraków 1920, s. 82, *Encyklopedia polskat.* 5, cz. 1].

¹⁴ „[Q]uia postea non sibi licuit ullum dominium exercere”, *GalliChron.*, s. 56. Zestawione tu z Galla szczegóły, odnoszące się do palatynatu Sieciecha, powtarzają mniej lub więcej wiernie późniejsze kroniki średniowieczne, jak Kadłubek, *Kron[ika]. wielk[opolska].*, *Kron[ika]książ[ąt]pol[skich]*, *Kronikapolska*, „Monitor Polski” (dalej jako Mon. Pol.) t. II, s. 305, 306, 491–493; t. III, s. 452–456, 626, nie mówiąc o Długoszu i późniejszym dziejopisarstwie polskim.

¹⁵ „...baronibusque Seczecho cum fratribus colloquente”, Mon. Pol. I, s. 512.

¹⁶ *Ibid.* I, s. 512.

¹⁷ Por. *Gesch. Pol.*, s. 189.

wątpliwości dalsze: że w ramach takiego założenia Sieciech w ostatnim dziesiątku lat swojego urzędowania, którym zajął się bliżej Gall, byłby już chyba starcem zgrzybiałym, mniej sposobnym do sprężystego kierownictwa sprawami państwa, które jednak przeziera z każdego wiersza opowieści Gallowej. Nieobojętna wreszcie rzecz, że tenże kronikarz w jednej z pierwszych wzmianek o Sieciechu uznał za potrzebne podkreślić z osobna (mniejsza o to, z jakim celem ubocznym)¹⁸, iż był to „vir” nie tylko „sapiens” i „nobilis”, ale zarazem: „formosus”¹⁹, co chyba byłoby bezcelowym w odniesieniu do starca czy chociażby człowieka stojącego u progu starości. Nasuwają się wobec tego dwa inne przypuszczenia jako przemienne możliwe. Jedno: że *Kronika*, mając wiadomość o palatynie Hermana, odniosła mylnie działalność jego do czasów Szczodrego, co też wiązałoby się dobrze ze znaną jej właściwością mieszania osób i chronologii zdarzeń dziejowych. W tym wypadku przekaz jej o palatynacie Sieciecha w roku 1061 możnaby usunąć z miejsca jako nienadający się do uwzględnienia. Zastanawia przecież okoliczność, że uznała za potrzebne wspomnieć dwukrotnie o jego udziale w tej sprawie, mimo że sama nie przypisuje mu tu jakiegokolwiek roli wpływowej: jej Sieciech jest prostym tylko towarzyszem i wykonawcą woli Szczodrego, a w dalszej opowieści wypadków jego działalność niczym się już nie zaznacza. Nasuwa się myśl, że przecież wtedy *Kronika* miała jakieś osobne wiadomości o istnieniu palatyna Sieciecha na dworze Szczodrego i skutkiem tego z osobna o nim tu wspomniała. O ile to przypuszczenie trafne, należałoby tedy poczytać go za palatyna rzeczywistego, z tym jednak zastrzeżeniem, że to osoba inna, aniżeli palatyn Hermana, może, jak na to wskazywałaby tożsamość imion, krewniak czy chociażby nawet ojciec późniejszego swego imiennika²⁰. W takim razie należałoby

¹⁸ Por. domysł M. Gumowskiego, *Bisk[upstwo]kruszwickie w XI wieku*, Poznań 1921, s. 42 n.

¹⁹ *GalliChron.*, s. 45.

²⁰ Nawet gdyby przyjąć domysł R. Grodeckiego (tenże, J. Dąbrowski, S. Zachorowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. I, Kraków 1926, s. 103, że Sieciech młodszy stał na czele buntu z roku 1079, który, przez usunięcie Szczodrego dążył do osadzenia na tronie Włodzisława Hermana. Na blisko 20 lat przedtem (1061) antagonizm obu braci księżących nie był

stwierdzić, że w *Kronice węgiersko-polskiej* przechowała się wiadomość o najstarszym, jakiego znać możemy, palatynie polskim, występującym jeszcze około połowy wieku XI. Za którą z obu możliwości oświadczyć się, niepodobna oczywiście rozstrzygnąć na pewno.

Po zegnaniu Sieciecha Hermanowego przyszła chwila, w której groziło załamanie się samej instytucji palatynatu w Polsce. Gall stwierdza wyraźnie, że ksiązę widocznie zniechęcony doznanymi przejściami, czy chociażby łudzący się nadzieją restytucji swego ulubieńca, żadnego już, aż do śmierci, nie ustanowił palatyna czy jego zastępcy, jeno załatwiał odnośne czynności, czy to sam przez się, czy też przez różnych naprzemian kmieci grodowych, w miarę tego, w jakiej stronie państwa przyszło mu działać²¹. Przez kilka końcowych lat panowania Hermana, aż do roku 1102 niema tedy palatyna przy osobie rządzącego księcia. Zagadnienie, czy palatynat przywrócić, rozstrzygnąć miał jego następca, Krzywousty.

jeszcze rzeczą aktualną; mógł tedy w tym czasie jakiś starszy członek Sieciechowego rodu stać po stronie Szczodrego i piastować u niego palatynat, niezależnie od tego, jak się później ukształtują stosunki wzajemne.

²¹ *GalliChron.*, s. 59. Bliżej o tym ustępie na dalszym miejscu.

Jan Matejko (1889), Przyjęcie Żydów 1096 – domena publiczna:
https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:Matejko_Reception_of_the_Jews.jpg